DISCLAIMER: The translated judgements in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

અહેવાલયોગ્ય

ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલતમાં

ફોજદારી અપીલ અધિકારક્ષેત્ર

ફોજદારી અપીલ નંબર ૧૧૫૯/૨૦૨૧

[એસએલપી (સી.આર.એલ.) નંબર ૫૬૯૯/૨૦૨૧માંથી ઉદ્ભવેલ]

ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય ..... અપીલકર્તાઓ

વિરુદ્ધ

નારાયણ @નારાયણ સાઈ @મોટા ભગવાન આસારામ @આસુમલ હરપલાની

.....સામાવાળા

ચુકાદો

ન્યાયમૂર્તિ ડૉ. ધનંજય વાય.ચંદ્રચુડ.

૧. આ અપીલ ૨૪ જૂન ૨૦૨૧ના રોજ ગુજરાત હાઈકોર્ટના સિંગલ જજના ચુકાદાથી ઉદ્ભવી છે. સિંગલ જજે પ્રતિવાદીને ફર્લો પર મુક્ત કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો.

એ. વાસ્તવિક પૃષ્ઠભૂમિ

૨. આ કામના સામાવાળા નં.૬ વિરુદ્ધ જહાંગીરપુરા પોલીસ સ્ટેશન એફ.આઈ.આર., સી.આર.નં. I–૩૧/૨૦૧૩ થી ભારતીય દંડ સંહિતા ૧૮૬૦ (આઈ.પી.સી.) ની કલમ ૩૭૬(૨)(ગ), ૩૭૭, ૩૫૪, ૩૪૪, ૩૫૭, ૩૪૨, ૩૨૩, ૫૦૪, ૫૦૬(૨), ૧૨૦–બી, ૨૧૨, ૧૫૩ અને ૧૧૪ મુજબના ગુનાઓ ૬ ઓક્ટોબર ૨૦૧૩ના રોજ નોંધવામાં આવી હતી. આરોપો ઘડવામાં આવ્યા હતા. ટ્રાયલના નિષ્કર્ષ પર, સેશન્સ કોર્ટે ૩૦ એપ્રિલ ૨૦૧૯ ના રોજ આપેલા ચુકાદા દ્વારા સામાવાળાને દોષિત ઠેરવ્યો હતો. પ્રતીતિ અને સજાનો સારાંશ નીચે મુજબ છેઃ

(i) કલમ ૩૭૬(૨): આજીવન કેદ અને રૂ.૧,૦૦,૦૦૦/– નો દંડ અને ડિફોલ્ટમાં, એક વર્ષની સાદી કેદ;

(ii) કલમ ૩૭૭: આજીવન કેદ અને રૂ.૧,૦૦,૦૦૦/– નો દંડ અને ડિફોલ્ટમાં, એક વર્ષની સાદી કેદ;

(iii) કલમ ૩૫૪: ત્રણ વર્ષની સખત કેદ અને રૂ.૨૫,૦૦૦/– નો દંડ અને ડિફોલ્ટમાં છ મહિનાની સાદી કેદ;

(iv) કલમ ૫૦૪: એક વર્ષની સખત કેદ અને રૂ.૫,૦૦૦/–નો દંડ અને ડિફોલ્ટમાં ત્રણ મહિનાની સાદી કેદ

(v) કલમ ૫૦૬ (૨): ત્રણ વર્ષની સખત કેદ અને રૂ.૫,૦૦૦/–નો દંડ અને ડિફોલ્ટમાં, એક મહિનાની સાદી કેદ;

(vi) કલમ ૫૦૮: એક વર્ષની સખત કેદ અને રૂ.૫,૦૦૦/– ના દંડ અને ડિફોલ્ટમાં, એક મહિનાની સાદી કેદ;

(vii) કલમ ૩૨૩: છ મહિનાની સખત કેદ અને રૂ.૫૦૦/–ના દંડ અને ડિફોલ્ટમાં, એક મહિનાની સાદી કેદ;

સામાવાળાને ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૭૩ની કલમ ૩૫૭(૩) હેઠળ ફરિયાદીને વળતર પેટે રૂ.૫,૦૦,૦૦૦/– ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. તમામ સજાઓ એક સાથે ભોગવવા માટે નિર્દેશિત કરવામાં આવી હતી.

૩. સામાવાળાને ૧૬ એપ્રિલ ૨૦૧૫ના રોજ ત્રણ અઠવાડિયાના સમયગાળા માટે અને ૧૫ ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૯ના રોજ બે દિવસના સમયગાળા માટે કામચલાઉ જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવ્યો હતો. હાઈકોર્ટના ૨ ડિસેમ્બર ૨૦૨૦ના આદેશ દ્વારા સામાવાળાને ૫ ડિસેમ્બર ૨૦૨૦થી ચૌદ દિવસના સમયગાળા માટે ફર્લો આપવામાં આવ્યો હતો. તેની માતાની ખરાબ તબિયતને કારણે, સામાવાળાને ૩૧ જાન્યુઆરી ૨૦૨૧ થી ૩ ફેબ્રુઆરી ૨૦૨૧ સુધી કામચલાઉ જામીન પર મુક્ત કરવામાં આવ્યો હતો.

૪. ૧૭ માર્ચ ૨૦૨૧ના રોજ, સામાવાળાએ સુરત લાજપોર સેન્ટ્રલ જેલ દ્વારા ફર્લો માટે અરજી (૨–ન્યાયિક/ફર્લો/૧૧૯૪/૨૦૧) દાખલ કરી હતી જે અરજી ૮ મે ૨૦૨૧ના રોજ પોલીસ મહાનિર્દેશક, જેલ અને સુધારાત્મક

વહીવટીતંત્ર (૩–ડીજીપી) દ્વારા નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. ડી.જી.પી.એ અરજીને ફગાવી દીધી કારણ કે:

(i) જેલ અધિક્ષકે ફર્લો અરજી પર નકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો હતો કારણ કે સામાવાળા જેલની અંદર મોબાઇલ ફોન રાખવા અને જેલની બહાર સંપર્ક કરવા સહિતની ગેરકાયદેસર પ્રવૃત્તિઓમાં સામેલ હતો;

(ii) જો સામાવાળાને ફર્લો પર મુક્ત કરવામાં આવે તો તે કાયદો અને વ્યવસ્થાનું ઉલ્લંઘન કરી શકે છે;

(iii) ફર્લોની મંજૂરી અંગે સહાયક પોલીસ કમિશનર (૪–એ.સી.પી.) નો અભિપ્રાય માંગવામાં આવ્યો હતો અને તેમણે નીચેના કારણોસર વાંધા ઉઠાવ્યા હતા:

(એ) ગુનાની તપાસ દરમિયાન, નાયબ પોલીસ કમિશનર (૫–ડી.સી.પી.) એ સામાવાળાની ધરપકડ કરવા માટે એક ટીમને માર્ગદર્શન આપ્યું હતું અને સામાવાળાના ઠેકાણા વિશે લોકો પાસેથી માહિતી મેળવવા માટે મીડિયાને તેના સત્તાવાર સેલ ફોનની વિગતો જાહેર કરી હતી. ૧૬ ઓક્ટોબર ૨૦૧૩ અને ૧૮ ઓક્ટોબર ૨૦૧૩ના રોજ, ડી.સી.પી.ને સામાવાળાનો 'સાધક' હોવાનો દાવો કરતી એક વ્યક્તિનો ફોન આવ્યો હતો, જેમાં તેણીએ સામાવાળાની શોધ ચાલુ રાખશે તો ડી.સી.પી.ને મારી નાખવાની ધમકી આપી હતી. તપાસ દરમિયાન તે મધ્યપ્રદેશનો રહેવાસી

હોવાનું બહાર આવ્યું હતું અને તેની સામે એફઆઇઆર નોંધવામાં આવી હતી.

(બી) સૂરતમાં આશ્રમના વહીવટકર્તાએ સામાવાળાની મુલાકાત લીધી અને સામાવાળા તેને ૩. ૧ કરોડ ની લાંચ આપવા બદલ તેના હસ્તાક્ષરમાં તેને એક ચિઠ્ઠી આપી. આશ્રમના વહીવટકર્તા અને અન્યોએ સામાવાળા સામેના કેસને નબળો પાડવા માટે પોલીસ અધિકારીઓ, તબીબી અધિકારીઓ અને ન્યાયિક અધિકારીઓને લાંચ આપી હતી. આ લોકો સામે એફઆઇઆર નોંધવામાં આવી હતી. જો સામાવાળાને ફર્લો પર મુક્ત કરવામાં આવે, તો તે આવા ઉપદ્રવકારક કૃત્યો ચાલુ રાખી શકે છે;

(સી) ફરિયાદીનું મનોબળ તોડવા માટે, તેના પતિ, જે સુનાવણીમાં સાક્ષી હતા, તેના પર ૨૮ ફેબ્રુઆરી ૨૦૧૪ના રોજ ઘાતક હથિયારથી હુમલો કરવામાં આવ્યો હતો. સામાવાળા સાથે જોડાયેલા વ્યક્તિઓ સામે આઇપીસીની કલમ ૩૦૭ અને ૧૮૮ હેઠળ ફરિયાદ, I–સી.આર નંબર ૫૦/૨૦૧૪ નોંધવામાં આવી હતી. જ્યારે આ વ્યક્તિઓની ધરપકડ કરવામાં આવી છે, ત્યારે તેઓ ભારતમાં અનુયાયીઓની વિશાળ ભીડને આકર્ષિત કરવાનું ચાલુ રાખે છે અને ભવિષ્યમાં ગુનાહિત કૃત્યો કરી શકે છે. જો સામાવાળાને ફર્લો પર મુક્ત કરવામાં આવે તો. તે ફરિયાદીના પતિ અથવા અન્ય સાક્ષીઓને ધમકી પણ આપી શકે છે.

(ડી) આસારામ કેસમાં સાક્ષી રાકેશ જયંતીલાલ પટેલ પર ૧૦ માર્ચ ૨૦૧૪ના રોજ હથિયાર વડે માથા પર હુમલો કરવા અને ઘાયલ કરવા બદલ બે અજાણ્યા વ્યક્તિઓ સામે આઈપીસીની કલમ ૩૨૪ અને ૧૧૪ અને ગુજરાત પોલીસ અધિનિયમ ૧૯૫૧ની કલમ ૧૩૫ હેઠળ ફરિયાદ, I–સી.આર.નંબર ૩૧/૨૦૧૪ નોંધવામાં આવી હતી.

(ઈ) આસારામ કેસમાં સાક્ષી દિનેશ ભાગચંદાની પર ૧૬ માર્ચ ૨૦૧૪ના રોજ એસિડ ફેંકીને અને તેની હત્યાનો પ્રયાસ કરીને હુમલો કરવા ભદલ અને તેને ઈજા પહોંચાડવા ભદલ બે વ્યક્તિઓ સામે આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૭, ૩૨૬(ક) અને ૧૧૪ હેઠળ ફરિયાદ, I–સી.આર.નંબર ૬૯/૨૦૧૪ નોંધવામાં આવી હતી.

(એફ) આસારામ કેસમાં સાક્ષી અમૃત પ્રજાપતિ પર ૨૩ મે, ૨૦૧૪ના રોજ તેની હત્યા કરવાના ઈરાદા સાથે બંદૂકથી હુમલો કરવા બદલ અને તેને ઘાયલ કરવા બદલ એક અજાણ્યા વ્યક્તિ સામે આઇ.પી.સી.ની કલમ ૩૦૭, આર્મ્સ એક્ટ ૧૯૫૯ની કલમ ૨૫(૧)(ક)(ખ) અને ૨૭ અને ગુજરાત પોલીસ એક્ટ ૧૯૫૧ની કલમ ૧૩૫(૧) હેઠળ ફરિયાદ, I–સી.આર.નંબર ૧૩૩/૨૦૧૪ નોંધવામાં આવી હતી. સાક્ષીને ગંભીર ઈજા થઈ હતી અને સારવાર દરમિયાન તેનું મૃત્યુ થયું હતું.

(જી) આસારામના કેસમાં અને સામાવાળાના કેસમાં સાક્ષીઓ સામેના ગુનાઓ પ્રવીણ વકીલ દ્વારા કરવામાં આવ્યા હતા. આ આરોપીએ ૧૫ ફેબ્રુઆરી

૨૦૧૪ના રોજ જેલમાં સામાવાળાની મુલાકાત લીધા પછી આ સાક્ષીઓ સામેના ગુનાઓમાં વધારો થયો હતો. આમ, આ ગુનાઓ કરવામાં સામાવાળાની સંડોવણીની સંભાવના છે;

(એચ) સામાવાળા સામેના કેસમાં સાક્ષી મહેન્દ્ર ચાવલા પર હુમલો કરવા બદલ આઇપીસીની કલમ ૩૦૭, ૪૫૨, ૧૨૦–ખ અને ૩૪ અને આર્મ્સ એક્ટ ૧૯૫૯ની કલમ ૨૫(૧)(ક) હેઠળ એફઆઇઆર, સી.આર.નંબર ૨૪૩/૨૦૧૫ નોંધવામાં આવી હતી. સામાવાળા આ ઘટનામાં નિષ્ક્રિય રીતે સામેલ હતો; અને

(આઇ) સામાવાળા સામેના કેસની તપાસના સંદર્ભમાં, એક સાધકના ફ્લેટમાંથી ૪૨ થેલીઓ જપ્ત કરવામાં આવી હતી. હાઈકોર્ટના નિર્દેશને અનુસરીને બેગ આવકવેરાના વિભાગને સોંપવામાં આવી હતી. આવકવેરાના વિભાગે દેશભરમાં રહેતા સાધકો પર દરોડા પાડ્યા હતા અને કરોડો રૂપિયાની સંપત્તિ જપ્ત કરી હતી. આમાંના મોટાભાગના રોકાણો સામાવાળા અને તેના પિતા આસારામ વતી હતા. તપાસ દરમિયાન, એક ઇન્સ્પેક્ટરની હત્યા કરવાની ધમકી આપવામાં આવી હતી અને ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી હતી.

(iv) વર્તમાન ડી.સી.પી. એ.સી.પી.ના ઉપરોક્ત અભિપ્રાય સાથે સંમત થયા. સામાવાળા, તેના ગુનાહિત નેટવર્ક અને તેના અનુયાયીઓના વર્તનને

ધ્યાનમાં રાખીને, ડી.સી.પી.એ તેને ફર્લો આપવા સામે વાંધો ઉઠાવ્યો હતો;

(v) સામાવાળાને તેની બીમાર માતાના કારણે ડિસેમ્બર ૨૦૨૦માં ફર્લો આપવામાં આવ્યો હતો. હાઈકોર્ટની પરવાનગી સાથે ફર્લો મંજૂર કરવામાં આવી હતી; અને

(vi) સામાવાળાની પ્રથમ ફર્લો રજા અરજી ૨૦૧૯માં ફગાવી દેવામાં આવી હતી. ઉપરોક્ત અરજીના જવાબમાં પણ, એસીપીએ ફર્લો ન આપવા માટે નકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો હતો, જેને તત્કાલીન ડીસીપી દ્વારા સમર્થન આપવામાં આવ્યું હતું. પ્રથમ ફર્લો રજા અરજીને નકારી કાઢવાના કારણો ઉપર દર્શાવેલ કારણો જેવા જ છે.

૫. ઉપરોક્ત અભિપ્રાયના આધારે, ડી.જી.પી.એ નીચેના કારણોસર ફર્લોની મંજૂરી નકારી કાઢી હતીઃ

(i) સામાવાળા પર આઈ.પી.સી.ની કલમ ૩૭૬(૨)(ગ), ૩૭૭, ૩૫૪, ૫૦૪, ૫૦૬(૨), ૫૦૮ ની જોગવાઈઓ હેઠળ સજાપાત્ર બળાત્કાર અને અત્યાચારના હાઈ પ્રોફાઈલ કેસોનો આરોપ છે;

(ii) એ.સી.પી. અને ડી.સી.પી.ના મંતવ્યો સૂચવે છે કે મુખ્ય ગુના ઉપરાંત, સામાવાળા સાક્ષીઓને ધમકી આપીને, હુમલો કરીને અને હત્યા કરીને સુનાવણી દરમિયાન ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં અવરોધ લાવવા માટે ગુનાહિત ગેરવર્તણૂકમાં સામેલ છે;

(iii) સામાવાળાના અનુયાયીઓ સામે સાક્ષીઓ પર અવારનવાર હુમલા નોંધવામાં આવ્યા છે અને તેની સામે સાત ગુના નોંધવામાં આવ્યા છે.

(iv) આ સાત ગુનાઓમાંથી એકની દેખરેખ આઈ.પી.એસ. અધિકારી શોભા ભુટાડા દ્વારા કરવામાં આવી રહી છે, જેને સામાવાળાના અનુયાયીઓ દ્વારા ધમકી આપવામાં આવી છે.

(v) સામાવાળા સામાન્ય કેદી નથી કે જેને ફર્લો આપવા માટે વિચારણા કરી શકાય. તેની સાથે હજારો માથાભારે અનુયાયીઓનું જૂથ છે, જે દેશભરમાં ફેલાયેલું છે, જેઓ સામાવાળાના કહેવા પર ગુનાઓ કરવા તૈયાર છે;

(vi) જો સામાવાળાને ફર્લો પર મુક્ત કરવામાં આવે, તો મૂળ સુનાવણીમાં સાક્ષીઓના જીવનને ખતરો રહેશે. સામાવાળા તેની સામેના પેન્ડિંગ સાત ગુનાઓની કાર્યવાહી માટે ન્યાયિક કાર્યવાહીમાં વિક્ષેપ પાડી શકે છે; અને

(vii) સામાવાળા સંગઠિત ગુનાની ખતરનાક પ્રવૃત્તિઓમાં સંકળાયેલો છે અને વ્યક્તિઓનું નેટવર્ક અને નાણાકીય પૃષ્ઠભૂમિ ધરાવે છે.

૬. સામાવાળાએ ૮ મે ૨૦૨૧ના રોજ આપેલા આદેશને રદ કરવા માટે સીઆરપીસીની કલમ ૪૮૨ હેઠળ હાઈકોર્ટમાં અરજી કરી હતી. સામાવાળાએ પ્રિઝન (બોમ્બે ફર્લો અને પેરોલ) નિયમો ૧૯૫૯ (૬–"બોમ્બે ફર્લો અને પેરોલ નિયમો" અથવા "નિયમો") ના નિયમ ૩(૨)ની જોગવાઈ પર આધાર રાખ્યો હતો અને વિનંતી કરી હતી કે આજીવન કેદની સજા પામેલા કેદીને સાત વર્ષની કેદ પૂર્ણ કર્યા પછી દર બે વર્ષના બદલે દર વર્ષે ફર્લો પર મુક્ત કરી શકાય છે

એવી પણ રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ફર્લો રજા અધિકારની બાબત તરીકે આપવામાં આવે છે.

૭. સામાવાળાની અરજીને મંજૂરી આપતા, હાઇકોર્ટના સિંગલ જજે ચુકાદો આપ્યો કેઃ

(i) ડી.જી.પી. દ્વારા ફર્લો નકારવા માટે રજૂ કરાયેલા કારણોને ઉચ્ચ અદાલતે તેના ૨ ડિસેમ્બર ૨૦૨૦ના અગાઉના આદેશમાં ધ્યાનમાં લીધા હતા, જે અનુસાર સામાવાળાને બે અઠવાડિયાના સમયગાળા માટે ફર્લો પર મુક્ત કરવામાં આવ્યો હતો;

(ii) ડિસેમ્બર ૨૦૨૦માં સામાવાળાને મુક્ત કરવામાં આવ્યા પછી કોઈ અનિચ્છનીય ઘટના બની ન હતી અને પ્રતિવાદીએ ફર્લોના સમયગાળા દરમિયાન તેને આપવામાં આવેલી સ્વતંત્રતાનો દુરુપયોગ કર્યો ન હતો.

(iii) સામાવાળા અગાઉ ગુનાહિત પ્રવૃત્તિઓમાં સામેલ હોવા છતાં, ડિસેમ્બર ૨૦૨૦માં સામાવાળાને મુક્ત કરવામાં આવ્યો ત્યારથી કોઈ ગેરકાયદેસર પ્રવૃત્તિ નોંધવામાં આવી નથી;

(iv) ડી.જી.પી. દ્વારા રજૂ કરાયેલા કારણોને હાઈકોર્ટ દ્વારા પહેલેથી જ ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યા છે અને તે વાજબી અથવા ન્યાયી નથી;

(v) સામાવાળા સાડા સાત વર્ષથી જેલની સજા હેઠળ છે. બોમ્બે ફર્લો અને પેરોલ નિયમો હેઠળ, તે દર વર્ષે એક વાર ફર્લો રજા માટે હકદાર છે.

૮. ઉપરોક્ત કારણોના આધારે, સિંગલ જજે સામાવાળાને ૩.૧,૦૦,૦૦૦/– ના અંગત બોન્ડની જેલ ઓથોરિટી સમક્ષની અમલવારી પર અને અન્ય શરતો જે ઓથોરિટીને યોગ્ય લાગે તે મુજબ તેની મુક્તિની તારીખથી ચૌદ દિવસના સમયગાળા માટે પોલીસ જામ્મા સાથે ફર્લો રજા પર મુક્ત કરવાની મંજૂરી આપી હતી. સામાવાળાએ અમદાવાદમાં તેની માતાના નિવાસસ્થાને રહેવાનું હતું અને તેને તેની રજા પૂરી થવા પર આત્મસમર્પણ કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. એડિશનલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટરની વિનંતી પર, હાઈકોર્ટના સિંગલ જજે ત્રણ અઠવાડિયાના સમયગાળા માટે વાદગ્રસ્ત હુકમ પર સ્ટે મૂક્યો હતો. ૬ ઓગસ્ટ ૨૦૨૧ના આદેશ દ્વારા, વાદગ્રસ્ત હુકમના અમલીકરણ પર ૧૩ ઓગસ્ટ ૨૦૨૧ સુધી રોક લગાવી દેવામાં આવી હતી.

૯. આ હુકમ સામે ગુજરાત રાજ્ય દ્વારા સ્પેશિયલ લીવ પિટિશન (૭ – એસએલપી(સીઓએલ) નંબર ૫૬૯૯/૨૦૨૧) દાખલ કરવામાં આવી હતી. ૧૨ ઓગસ્ટ ૨૦૨૧ના રોજ અમારામાંથી એક (ન્યાયમૂર્તિ ડૉ.ડી.વાય.ચંદ્રચુડ) અને ન્યાયમૂર્તિ એમ.આર.શાહની ખંડપીઠે હાઈકોર્ટના આદેશના અમલીકરણ પર રોક લગાવી હતી.

બી. હરીફ રજૂઆતો

૧૦. હાઈકોર્ટના આદેશને સમર્થન આપતા ગુજરાત રાજ્ય વતી હાજર રહેલા સોલિસિટર જનરલ શ્રી તુષાર મહેતાએ નીચેની રજૂઆતો કરી છે:

(i) બોમ્બે ફર્લો અને પેરોલ નિયમોના નિયમો ૩ અને ૪ સૂચવે છે કે ફર્લોને અધિકારની બાબત તરીકે યાંત્રિક રીતે મંજૂરી આપી શકાતી નથી. નિયમ ૩ કેદીને ફર્લો પર મુક્ત કરવાનો વિકલ્પ બનાવે છે અને ઉપરોક્ત નિયમ નિયમ ૪ને આધિન છે;

(ii) બોમ્બે ફર્લો અને પેરોલ નિયમોના નિયમ ૪ના પેટા–નિયમો ૪, ૬ અને ૧૦ હેઠળ, જે કેદીઓને જાહેર શાંતિ અને સુલેહ–શાંતિના આધારે પોલીસ કમિશનર અથવા જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા મુક્ત કરવાની ભલામણ કરવામાં આવતી નથી; જે કેદીઓનું વર્તન જેલના અધીક્ષકના મતે સંતોષકારક નથી; અને જે કેદીઓ ભાગી ગયા છે અથવા કસ્ટડીમાંથી છટકી જવાનો પ્રયાસ કર્યો છે અથવા પેરોલ અથવા ફર્લો પર મુક્ત થયા પછી આત્મસમર્પણ કરવામાં નિષ્ફળ ગયા છે, તેમને ફર્લો પર મુક્ત કરવા માટે ધ્યાનમાં લેવામાં આવશે નહીં;

(iii) બોમ્બે ફર્લો અને પેરોલ નિયમોના નિયમ ૧૭માં જોગવાઈ કરે છે કે નિયમો કેદીને ફર્લો પર મુક્તિનો દાવો કરવાનો કાનૂની અધિકાર આપતા નથી;

(iv) **મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિરુદ્ધ સુરેશ પાંડુરંગ દ્વારવકર** [૮–(૨૦૦૬) ૪ એસ.સી.સી. ૭૭૬] કેસમાં આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો છે કે જાહેર શાંતિ અને સુલેહ–શાંતિની ચિંતા હોય તેવા કેસમાં ફર્લોનો ઇનકાર કરી શકાય છે;

(v) **અસફાક વિરુદ્ધ રાજસ્થાન રાજ્ય** [(૨૦૧૭) ૧૫ એસ.સી.સી.૫૫] માં જણાવ્યા મુજબ જો તે સમાજના હિતમાં ન હોય તો ફર્લોને નકારી શકાય છે;

(vi) કેસની હકીકતો ગુનાની ગંભીર પ્રકૃતિ સૂચવે છે, જે પ્રતિવાદીને કોઈપણ વિવેકાધીન રાહત માટે અયોગ્ય બનાવે છે. ડી.જી.પી.એ નોંધ્યું છે કે સામાવાળાએ સરકારી અધિકારીઓને લાંચ આપવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો; ફરિયાદીના પતિ અને અન્ય સાક્ષીઓને ઈજા પહોંચાડી હતી; પોલીસ નિરીક્ષકો અને આવકવેરાના વિભાગના નિરીક્ષકની હત્યા કરવાની ધમકી આપી હતી; અને ન્યાયિક પ્રક્રિયાને પોતાની વગ હેઠળ લાવવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો;

(vii) હાઈકોર્ટ દ્વારા ૨ ડિસેમ્બર ૨૦૨૦ના રોજ તેના અગાઉના આદેશ પર મૂકવામાં આવેલી નિર્ભરતા ખોટી છે કારણ કે આ આદેશ ફર્લોના ઈનકાર પર અધિકારીઓના વાંધાઓને ધ્યાનમાં લેતો નથી. નિયમ ૩ હેઠળ ફર્લોની મંજૂરી બોમ્બે ફર્લો અને પેરોલ નિયમોના નિયમ ૪ને આધિન છે, જે ફર્લોની મંજૂરી માટે અધિકારીઓના અભિપ્રાયને વજન આપે છે. જ્યાં સુધી અધિકારીઓની આ વ્યક્તિલક્ષી સંતોષ, જે ન્યાયિક સમીક્ષા માટે સંવેદનશીલ છે, તેને દૂર કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી ફર્લો આપી શકાતો નથી. હાઈકોર્ટે, ૨ ડિસેમ્બર ૨૦૨૦ના તેના અગાઉના આદેશમાં કે

વાદગ્રસ્ત હુકમમાં, ફર્લો મંજૂર કરવા સામે સત્તાવાળાઓના વાંધાઓની ચોકસાઇ પર કોઈ અવલોકન કર્યું નથી; અને

(viii) ફર્લોનો હેતુ કેદીને કૌટુંબિક જરૂરિયાતો પૂરી કરવા અને સમાજ સાથે જોડાણ જાળવી રાખવા સક્ષમ બનાવવાનો છે. જો એ સ્વીકારવામાં આવે કે કેદી સાત વર્ષની સજા ભોગવ્યા પછી વર્ષમાં ચૌદ દિવસના ફર્લો માટે હકદાર છે, તો પણ આ કેસમાં સામાવાળાને ૨ ડિસેમ્બર ૨૦૨૦ના રોજ ફર્લો આપવામાં આવ્યો હતો અને તેને ૩૧ જાન્યુઆરી ૨૦૨૧ થી ૩ ફેબ્રુઆરી ૨૦૨૧ સુધી વચગાળાના જામીન આપવામાં આવ્યા હતા. આમ, સામાવાળાને જુલાઈ ૨૦૨૧ મહિનામાં ફરીથી ફર્લો આપી શકાશે નહીં.

૧૧. સોલિસિટર જનરલની રજૂઆતોનો વિરોધ કરતા સામાવાળાના વકીલ શ્રી સંજીવ પુનાલેકરે વિનંતી કરી કેઃ

(i) ૫ મે ૨૦૨૧ના રોજ, સામાવાળાના પિતા, આસારામ બાપુનો કોવિડ–૧૯ ટેસ્ટ પોઝિટિવ આવ્યો હતો અને તે મલ્ટિપલ કોલોનિક ડાયવર્ટિક્યુલોસિસ જઠરાંત્રિય રક્તસ્રાવથી પીડાય છે. ૧૬ ફેબ્રુઆરી ૨૦૨૧ના રોજ, સામાવાળાના પિતાને હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા, જ્યાં જાણવા મળ્યું હતું કે તેમને અનસ્ટેબલ એન્જેના અથવા એક્યુટ કોરોનરી સિન્ડ્રોમનો હુમલો થયો હતો. સામાવાળાના

પિતા ૧૧ મોટી દીર્ઘકાલીન બિમારીઓથી પીડાય છે અને જૂન ૨૦૨૧માં સેપ્ટિક શોક અને પલ્મોનરી એમ્બોલિઝમથી પીડાતા હતા;

(ii) સામાવાળાના પિતાની આસપાસ પરિવારના કોઈ સભ્ય નથી અને તેની સ્થિતિ નાજુક છે. સામાવાળા તેના પિતાનો એકમાત્ર પુત્ર છે. સામાવાળાની માતા પણ ગંભીર રીતે બીમાર છે અને તેની પુત્રી તેની સંભાળ રાખી રહી છે. આમ, સામાવાળાને તેના પિતાની તબીબી સંભાળ અને સારવાર માટે ફર્લો પર મુક્ત કરવો જરૂરી છે;

(iii) સામાવાળાની સજા સામેની અપીલ અને સજાને મોકુફ કરવાની અરજી હાઇકોર્ટ સમક્ષ સુનાવણી માટે પડતર છે.

(iv) પ્રતિવાદીને ચાર પ્રસંગોએ કામચલાઉ જામીન અને ફર્લો લીવ પર મુક્ત કરવામાં આવ્યો છે અને તેની મુક્તિ દરમિયાન કોઈ અનિચ્છનીય ઘટના નોંધાઈ નથી.

(v) ફર્લો રજા એ અધિકારની બાબત છે અને કેદીઓને તેમના પરિવારો સાથે તેમનો સંબંધ ચાલુ રાખવા માટે સમયાંતરે આપવામાં આવે છે;

(vi) હાલના કેસ ઉપરાંત સામાવાળા બે ફોજદારી કેસમાં આરોપી છે અને તેને બંને કેસમાં જામીન આપવામાં આવ્યા છે.

(vii) તારીખ ૮ મે ૨૦૨૧ના આદેશમાં ઉલ્લેખિત અન્ય ગુનાઓના સંદર્ભમાં, સામાવાળા હુમલાઓ સાથે સંકળાયેલો નથી, તેના નામનો ઉલ્લેખ એફ.આઈ.આર.માં કરવામાં આવ્યો નથી અને તે બતાવવા માટે કોઈ

પુરાવા નથી કે સામાવાળા તે કેસોમાં આરોપી સાથે સંકળાયેલો છે. તે પહેલેથી જ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હોવાથી, સાક્ષીઓને ધમકી આપવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી;

(viii) જેલના અધિક્ષક દ્વારા સામાવાળાને ફર્લો આપવા માટે ઉલ્લેખિત ઉલ્લંઘન નાના છે અને એકવાર તેને ફર્લો પર મુક્ત કરવામાં આવે તે પછી સામાવાળાના વર્તન સાથે તેનો કોઈ સંબંધ નથી;

(ix) ફર્લો અને પેરોલની મંજૂરી વચ્ચેનો તફાવત એ છે કે કેદીઓને સજાના ચોક્કસ સમયગાળા પછી ફર્લો આપવામાં આવે છે, જ્યારે પેરોલ એ પરિસ્થિતિગત રાહત માટે સારા વર્તનના આધારે શરતી કામચલાઉ મુક્તિ છે; અને

(x) બોમ્બે ફર્લો અને પેરોલ નિયમોના નિયમ ૩(૨)માં જોગવાઈ છે કે આજીવન કેદની સજા પામેલા કેદીને સાત વર્ષની કેદ પૂર્ણ કર્યા પછી "દર વર્ષે" ફર્લો પર મુક્ત કરી શકાય છે."દર વર્ષે" શબ્દસમૂહનો અર્થ દરેક કેલેન્ડર વર્ષ તરીકે થવો જોઈએ.

૧૨. પક્ષકારોની હરીફ રજૂઆતોને ધ્યાનમાં લીધા પછી, હવે આપણે હાથ પર રહેલ મુદ્દાને ધ્યાનમાં લઈશું.

સી. વિશ્લેષણ

૧૩. બોમ્બે ફર્લો અને પેરોલ નિયમો જેલ અધિનિયમ ૧૮૯૪ની કલમ ૫૯ અનુસાર બનાવવામાં આવ્યા હતા અને તે ગુજરાત રાજ્યમાં લાગુ પડે છે. જેલ અધિનિયમ, ૧૮૯૪ની કલમ ૫૯ની પેટા–કલમ ૫ હેઠળ રાજ્ય સરકાર માર્કસ આપવા અને સજા ટૂંકી કરવા માટે નિયમો બનાવી શકે છે. કલમ ૫૯ની પેટા–કલમ ૨૮ રાજ્ય સરકારોને કાયદાના હેતુઓને અમલમાં મૂકવા માટે નિયમો બનાવવાની સત્તા પણ આપે છે.

૧૪. બોમ્બે ફર્લો અને પેરોલ નિયમોના નિયમ ૩ કેદીઓને ફર્લો આપવાની જોગવાઈ કરે છે અને જે નીચે પ્રમાણે વંચાય છે:

"૩. કયારે કેદીને ફર્લો આપી શકાય છે.

(૧) એક કેદી, જેને એક વર્ષથી વધુ પરંતુ પાંચ વર્ષથી વધુ ન હોય તેવી કેદની સજા ફટકારવામાં આવે છે, તેને વાસ્તવિક કેદમાંથી પસાર થયેલા દરેક વર્ષ માટે એક સમયે બે અઠવાડિયાના સમયગાળા માટે ફર્લો પર મુક્ત કરી શકાય છે.

(૨) **એક કેદી, જેને પાંચ વર્ષથી વધુ સમય માટે કેદની સજા ફટકારવામાં આવે છે, તેને વાસ્તવિક સજા ભોગવ્યાના સમયગાળા દરમ્યાન દર બે વર્ષે વાસ્તવિક કેદની સજા માટે એક સમયે બે અઠવાડિયાના સમયગાળા માટે ફર્લો પર મુક્ત કરી શકાય છેઃ**

જોગવાઈ એ છે કે પાંચ વર્ષથી વધુ કેદની સજા પામેલા પરંતુ આજીવન કેદની સજા ન પામેલા કેદીને તેની સજાના છેલ્લા પાંચ વર્ષ દરમિયાન દર બે વર્ષને બદલે દર વર્ષે ફર્લો પર મુક્ત કરી શકાય છેઃ

વધુમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે આજીવન કેદની સજા પામેલા કેદીને સાત વર્ષની વાસ્તવિક કેદ પૂર્ણ કર્યા પછી દર બે વર્ષને બદલે દર વર્ષે ફર્લો પર મુક્ત કરી શકાય છે.

નોંધ ૧: આ નિયમમાં જેલની અવધિમાં દંડની રકમ ન ચૂકવવામાં આવે તો દંડના બદલે આપવામાં આવેલી સજા અથવા સજાનો સમાવેશ થાય છે.

પરંતુ જો જેલના સમયગાળા દરમિયાન દંડ ચૂકવવામાં આવે અને કુલ સજાને ઘટાડીને ૫ વર્ષથી વધુ ન હોય તેવી મુદત કરવામાં આવે તો તે પછી પેટા–નિયમ (૨) હેઠળ દર બે વર્ષે મુક્ત થવાને બદલે પેટા–નિયમ (૧) અનુસાર મુક્ત થવા માટે પાત્ર રહેશે.

નોંધ ૨:

આ નિયમના હેતુઓ માટે, એક અથવા વધુ સજાઓ સહવર્તી હોવા છતાં, કેદની અવધિની ગણતરી કુલ સમયગાળા તરીકે કરવામાં આવશે, જેના માટે કેદીને સજા આપવામાં આવે છે.

નોંધ ૩: જો કોઈ પણ સમયે કોઈ કેદી કે જેને ફર્લો આપવામાં આવી શક્યો હોત, તેને કાં તો મંજૂરી આપવામાં ન આવી હોય અથવા તેને તે જ સમયગાળાનો ઇનકાર કરવામાં આવે, જેના માટે તેને ફર્લો આપવામાં આવી શક્યો હોત, તો તેને આગળ વધારવામાં નહીં આવે, પરંતુ તે સમાપ્ત થઈ જશે.

નોંધ ૪: બોમ્બે રાજ્યની બહાર ફર્લો ગાળવા ઈચ્છતા કેદીઓના કિસ્સામાં બે અઠવાડિયાનો સમયગાળો શરૂઆતમાં ત્રણ અઠવાડિયા સુધી લંબાવી શકાય છે.

નોંધ ૫: ફર્લો પર કેદીને મુક્ત કરવાની મંજૂરી આપતો આદેશ તેની તારીખના બે મહિનાના સમયગાળાની અંદર અમલમાં ન મૂકવામાં આવે તો તે માન્ય રહેશે નહીં." **(ભારપૂર્વક)**

જ્યારે ફર્લો મંજૂર કરવામાં આવશે નહીં ત્યારે નિયમ ૪ વધુ શરતોને નિર્ધારિત કરે છે:

"૪. જ્યારે કેદીઓને ફર્લો આપવામાં આવશે નહીં.

કેદીઓની નીચેની શ્રેણીઓને ફર્લો પર મુક્ત કરવા માટે ધ્યાનમાં લેવામાં આવશે નહીં.

(૧) રીઢા કેદીઓ.

(૨) ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૯૨ થી ૪૦૨ (બંને સહિત) હેઠળ ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવેલા કેદીઓ.

(૩) બોમ્બે પ્રોહિબિશન એક્ટ, ૧૯૪૮ હેઠળ ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવેલા કેદીઓ

(૪) જે કેદીઓની મુક્તિની ભલામણ ગ્રેટ બોમ્બેમાં પોલીસ કમિશનર દ્વારા અને અન્યત્ર, જાહેર શાંતિ અને સુલેહ–શાંતિના આધારે જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા કરવામાં આવી નથી.

(૫) એવા કેદીઓ કે જેઓ જેલના અધીક્ષકના મતે ગુના તરફ વલણ દર્શાવે છે.

(૬) કેદીઓ કે જેમની વર્તણૂંક જેલના અધીક્ષકના અભિપ્રાયમાં પૂરતું સંતોષકારક નથી.

(૭) રત્નાગીરી વિશેષ જેલમાં બંધ કેદીઓ [જેલ સેવાઓ માટે તે જેલમાં ટ્રાન્સફર કરાયેલા કેદીઓ સિવાય].

(૮) રાજકીય હેતુઓ માટે કરવામાં આવેલી વ્યક્તિ અથવા સંપત્તિ સામે હિંસાના ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવેલા કેદીઓ, જ્યાં સુધી આવી મુક્તિ માટે રાજ્ય સરકારની પૂર્વ સંમતિ મેળવવામાં ન આવે.

(૯) એક કેદી અથવા કેદીઓના વર્ગ કે જેમના કિસ્સામાં રાજ્ય સરકારે નિર્દેશ આપ્યો છે કે કેદીને મુક્ત કરવામાં નહીં આવે અથવા કેસ આદેશો માટે સરકાર પાસે મોકલવો જોઈએ.

(૧૦) કેદીઓ કે જેઓ કોઈ પણ સમયે ભાગી ગયા હોય અથવા કાયદેસરની કસ્ટડીમાંથી છટકી જવાનો પ્રયાસ કર્યો હોય અથવા ફર્લો પર પેરોલ પર છૂટ્યા પછી યોગ્ય સમયે આત્મસમર્પણ કરવામાં કોઈ પણ રીતે નિષ્ફળ ગયા હોય.

(૧૧) નાર્કોટિક ડ્રગ્સ એન્ડ સાયકોટ્રોપિક સબસ્ટન્સ એક્ટ, ૧૯૮૫ હેઠળ ગુના માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવેલા કેદીઓ. **(ભારપૂર્વક)**

નિયમોનો નિયમ ૧૭ ફર્લોની મંજૂરીની પ્રકૃતિને સ્પષ્ટ કરે છેઃ

"આ નિયમોની કોઈ પણ બાબતને કેદીને ફર્લો પર મુક્તિનો દાવો કરવાનો કાનૂની અધિકાર પ્રદાન કરવા તરીકે માનવામાં આવશે નહીં."

(ભારપૂર્વક)

૧૫. ઉપરોક્ત જોગવાઈઓના વાંચન પરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે બોમ્બે ફર્લો અને પેરોલ નિયમો કેદીને ફર્લો પર મુક્ત થવાનો કાનૂની અધિકાર આપતા નથી. ફર્લોની મંજૂરી નિયમ ૩ અને નિયમ ૪ દ્વારા નિયંત્રિત થાય છે. જ્યારે નિયમ ૩ અલગ–અલગ સમયની કેદની સજા ભોગવી રહેલા કેદીઓને ફર્લો આપવા માટે પાત્રતાના માપદંડ પૂરા પાડે છે, ત્યારે નિયમ ૪ મર્યાદાઓ લાદે છે. નિયમ ૩ માં "મુક્ત થઈ શકે છે" અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ સંપૂર્ણ અધિકારની ગેરહાજરી સૂચવે છે. નિયમ ૧૭માં આ બાબત પર વધુ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે જે જણાવે છે કે ઉપરોક્ત નિયમો કેદીને ફર્લો પર મુક્તિનો દાવો કરવાનો કાનૂની

અધિકાર આપતા નથી. આમ ફર્લો પર મુક્તિની મંજૂરી એ ઉપર દર્શાવેલ નિયમો ૩ અને ૪ દ્વારા મર્યાદિત એક વિવેકાધીન ઉપાય છે.

૧૬. **મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિરુદ્ધ સુરેશ પાંડુરંગ દ્વારવકર** [૧૦ (૨૦૦૬) ૪ એસ.સી.સી. ૭૭૬] કેસમાં આ અદાલતના બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે આ નિયમોની લાગુ પડવાની બાબતને ધ્યાનમાં લીધી હતી. બેન્ચ વતી બોલતા ન્યાયમૂર્તિ અરિજીત પસાયતએ જણાવ્યું હતું કેઃ

> "૫. અપીલકર્તાઓના વિદ્વાન વકીલના જણાવ્યા અનુસાર, ઉચ્ચ અદાલતે જેલ (બોમ્બે ફર્લો અને પેરોલ) નિયમો, ૧૯૫૯ (ટૂંકમાં "નિયમો") ના નિયમો ૪(૪) અને ૬ને ધ્યાનમાં રાખ્યા નથી. ઉપરોક્ત નિયમો જેલ અધિનિયમ, ૧૮૯૪ (ટૂંકમાં "અધિનિયમ") ની કલમ ૫૯ની કલમ (૫) અને (૨૮) દ્વારા મહારાષ્ટ્ર રાજ્યમાં લાગુ કરવામાં આવેલી સત્તાનો ઉપયોગ કરીને ઘડવામાં આવ્યા છે. "ફર્લો સિસ્ટમ" અભિવ્યક્તિને કાયદાની કલમ ૩ની કલમ (૫–એ) માં વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી છે, જ્યારે "પેરોલ સિસ્ટમ" અભિવ્યક્તિને ઉપરોક્ત જોગવાઈની કલમ (૫–બી) માં વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી છે. **"પેરોલ" અને "ફર્લો" સંબંધિત નિયમોના અંતર્ગત ઉદ્દેશનો ઉલ્લેખ ઓલ–ઈન્ડિયા જેલ મેન્યુઅલ કમિટી દ્વારા રજૂ કરાયેલા અહેવાલમાં અને મોડેલ જેલ મેન્યુઅલમાં ઉલ્લેખિત ઉદ્દેશોમાં કરવામાં આવ્યો છે. "ફર્લો" અને "પેરોલ"**

ના બે અલગ–અલગ હેતુઓ છે. કેદીને ફર્લો પર મુક્ત કરતી વખતે કારણો જણાવવાની જરૂર નથી, પરંતુ પેરોલના કિસ્સામાં નિયમો ૧૯ના સંદર્ભમાં કારણો દર્શાવવાના છે. પરંતુ ફર્લો પર મુક્તિને નિયમ ૧૭માંથી બહાર પાડવામાં આવેલ કેદીનો સંપૂર્ણ અધિકાર ન કહી શકાય. તે નિયમો ૪(૪) અને ૬માં ઉલ્લેખિત શરતોને આધિન છે. કેદીને પારિવારિક જોડાણ, પારિવારિક અને સામાજિક સંબંધો રાખવા સક્ષમ બનાવવા અને સતત જેલ જીવનની ખરાબ અસર ટાળવા માટે કોઈ ચોક્કસ કારણને ધ્યાનમાં લીધા વિના નિયમ ૩ હેઠળ સમયાંતરે ફર્લોને મંજૂરી આપવામાં આવે છે. ફર્લોના સમયગાળાને જેલમાં વિતાવેલા સમયગાળા તરીકે ગણવામાં આવે છે. પરંતુ નિયમ ૨૦ દર્શાવે છે કે પેરોલ પર વિતાવેલા સમયગાળાને સજાની માફી તરીકે ગણવામાં આવતો નથી. **ફર્લો કોઈ ચોક્કસ કારણ વગર આપવામાં આવતી હોઇ, તેને સમાજના હિતમાં નકારી શકાય છે; જ્યારે પેરોલ માત્ર પૂરતું કારણ બતાવવામાં આવે તો જ આપવામાં આવે છે.**

[...]

૭. નિયમ ૪(૪)નું વાંચન સૂચવે છે કે જાહેર શાંતિ અને સુલેહ–શાંતિના આધારે ગ્રેટર બોમ્બે અને અન્યત્ર પોલીસ કમિશનર અને અન્યત્ર જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા તેની ભલામણ ન કરવામાં આવે ત્યારે મુક્તિનો ઇનકાર કરી શકાય છે." (ભારપૂર્વક)

૧૭. **સુરેશ દરવાકર** (સુપ્રા) કેસમાં, કોર્ટે પેરોલને ફર્લોથી અલગ પાડ્યું હતું. જ્યારે પેરોલ અને ફર્લો બંને કેદમાંથી કામચલાઉ મુક્ત કરે છે, જ્યારે પેરોલ માત્ર ચોક્કસ હેતુ માટે આપવામાં આવે છે. નિયમ ૩ માં નિર્ધારિત કરાયેલા ઓછામાં ઓછા વર્ષોની સજા ભોગવી લીધા પછી કેદી ફર્લો માટે અરજી કરવા માટે હકદાર છે.

૧૮. જામીન, ફર્લો અને પેરોલ વચ્ચેના તફાવતને **હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ મોહિન્દર સિંહ** [૧૧–૧૨ (૨૦૦૦) ૩ એસ.સી.સી.૩૯૪]માં આ અદાલતની બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે પણ ધ્યાનમાં લીધો હતો. જસ્ટિસ ડી.પી.વાધવાએ હરિયાણા ગુડ કન્ડક્ટ પ્રિઝનર્સ (ટેમ્પરરી રિલીઝ) એક્ટ ૧૯૮૮ અને પંજાબ ગુડ કન્ડક્ટ પ્રિઝનર્સ (ટેમ્પરરી રિલીઝ) એક્ટ ૧૯૬૨નો ઉલ્લેખ કરતા કહ્યું હતું કે,

> "૧૭."ફર્લો" અને "પેરોલ" એ બે અલગ અલગ શબ્દો છે જેનો ઉપયોગ હવે જેલ માર્ગદર્શિકા અથવા કેદીઓની કામચલાઉ મુક્તિને લગતા કાયદામાં કરવામાં આવે છે. આ બંને શબ્દોએ વિવિધ પરિણામો સાથે કાયદામાં જુદા જુદા અર્થો પ્રાપ્ત કર્યા છે. તેથી, શબ્દકોશનાં અર્થો વધુ મદદરૂપ નથી. આ સંબંધમાં આપણે હરિયાણા ગુડ કન્ડક્ટ પ્રિઝનર્સ (ટેમ્પરરી રિલીઝ) એક્ટ, ૧૯૮૮નો ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ, જેણે પંજાબ ગુડ કન્ડક્ટ પ્રિઝનર્સ (ટેમ્પરરી રિલીઝ) એક્ટ, ૧૯૬૨ને રદ કર્યો

છે. પંજાબ કાયદો અગાઉ હરિયાણા રાજ્યમાં લાગુ થતો હતો. બંને કાયદાઓની ભાષા સમાન છે અને પેરોલ અને ફર્લો વચ્ચેના તફાવતને સમજવા માટે આ બે કાયદાઓમાંથી કોઈપણની કલમ ૩ અને ૪ નો સંદર્ભ લેવો ઉપયોગી થઈ શકે છેઃ

[.]

૧૮. આમ જોવામાં આવશે કે જ્યારે કોઈ કેદી પેરોલ પર હોય ત્યારે તેની મુક્તિનો સમયગાળો સજાના કુલ સમયગાળા માટે ગણવામાં આવતો નથી, જ્યારે તે ફર્લો પર હોય ત્યારે તે તેની સજાના કુલ સમયગાળા માટે મુક્તિનો સમયગાળો ગણવાને પાત્ર હોય છે.

૧૯. **અસફાક વિરુદ્ધ રાજસ્થાન રાજ્ય** [૧૨–(૨૦૧૭) ૧૫ એસ.સી.સી. ૫૫] કેસમાં બે ન્યાયાધીશોની બેન્ચ વતી બોલતા ન્યાયમૂર્તિ એ.કે.સિકરીએ અવલોકન કર્યું હતું કેઃ

"૧૧. પેરોલ અને ફર્લો વચ્ચે સૂક્ષ્મ તફાવત છે. પેરોલને કેદીઓની શરતી મુક્તિ તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરી શકાય છે, એટલે કે કેદીની વહેલી મુક્તિ, સારા વર્તન પર શરતી અને નિયત સમયગાળા માટે અધિકારીઓને નિયમિત જાણ કરવી. તેને શરતી માફીના એક સ્વરૂપ તરીકે પણ વ્યાખ્યાયિત કરી શકાય છે, જેના દ્વારા દોષિતને તેની મુદત પૂરી થાય તે પહેલાં મુક્ત કરવામાં આવે છે. આમ, પેરોલ એ શરત પર સારી વર્તણૂક માટે આપવામાં આવે છે કે પેરોલ મેળવનાર નિયમિતપણે ચોક્કસ

સમયગાળા માટે દેખરેખ અધિકારીને જાણ કરે. પેરોલ પર કેદીની આવી મુક્તિ કેટલાક મૂળભૂત આધારો પર અસ્થાયી રૂપે પણ હોઈ શકે છે. તે સંજોગોમાં, સજાની માત્રાને અકબંધ રાખીને, તેને થોડા સમય માટે સજા મોકૂફી તરીકે ગણવામાં આવે છે. પેરોલ પર મુક્તિની વ્યવસ્થા ચોક્કસ જરૂરિયાતોમાં કેદીઓને થોડી રાહત આપવા માટે કરવામાં આવી છે.

[.]

૧૪. બીજી બાજુ, ફર્લો જેલમાંથી ટૂંકી મુક્તિ છે. તે શરતી છે અને લાંબા ગાળાની કેદના કિસ્સામાં આપવામાં આવે છે. કેદીઓ દ્વારા ફર્લો પર ગાળવામાં આવેલ સજાનો સમયગાળો પેરોલના કિસ્સામાં કરવામાં આવે છે તેમ ભોગવવાની જરૂર નથી. ફર્લો સારી વર્તણૂંક માટે માફી તરીકે આપવામાં આવે છે ".

પેરોલ અને ફર્લો વચ્ચેના તફાવતનો સારાંશ આપતા કોર્ટે નોંધ્યું હતું કે

"૧૬. [.]

(i) પેરોલ અને ફર્લો બંને શરતી મુક્તિ છે.

(ii) ટૂંકા ગાળાની કેદના કિસ્સામાં પેરોલ મંજૂર કરી શકાય છે જ્યારે લાંબા ગાળાની કેદના કિસ્સામાં ફર્લો મંજૂર કરવામાં આવે છે.

(iii) પેરોલનો સમયગાળો એક મહિના સુધી લંબાય છે જ્યારે ફર્લોના કિસ્સામાં તે મહત્તમ ચૌદ દિવસ સુધી લંબાય છે.

(iv) પેરોલ ડિવિઝનલ કમિશનર દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવે છે અને જેલના ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટર જનરલ દ્વારા ફર્લો આપવામાં આવે છે.

(v) પેરોલ માટે ચોક્કસ કારણ જરૂરી છે, જ્યારે ફર્લો જેલની એકવિધતા તોડવા માટે છે.

(vi) પેરોલની મુદતની ગણતરીમાં કેદની મુદતનો સમાવેશ થતો નથી, જ્યારે તે ફર્લોમાં ઊલટું હોય છે.

(vii) પેરોલ સંખ્યાબંધ વખત આપી શકાય છે જ્યારે ફર્લોના કિસ્સામાં મર્યાદા હોય છે.

(viii) ફર્લો કોઈ ચોક્કસ કારણોસર આપવામાં આવતો નથી, તેથી સમાજના હિતમાં તેને નકારી શકાય છે.

(જુઓ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિરુદ્ધ સુરેશ પાંડુરંગ દ્વારવકર, (૨૦૦૬) ૪ એસસીસી ૭૭૬: (૨૦૦૬) ૨ એસસીસી (સીઆરઆઇ) ૪૧૧] ૧૮ અને હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ મોહિન્દર સિંહ (હરિયાણા રાજ્ય વિરુદ્ધ મોહિન્દર સિંહ, (૨૦૦૦) ૩ એસસીસી ૩૯૪:૨૦૦૦ એસસીસી (સીઆરઆઇ) ૬૪૫.)

એક તરફ પેરોલ અને બીજી તરફ ફર્લોના હેતુની નોંધ લીધા પછી, કોર્ટે પેરોલ અથવા ફર્લો આપતી વખતે બે સ્પર્ધાત્મક હિતો વચ્ચે સંતુલન જાળવવાની જરૂરિયાતનો સંકેત આપ્યો–એક તરફ ગુનેગારને સુધારવાની અને બીજી તરફ જાહેર હેતુ અને સમાજના હિતોઃ

"૧૯. સજાના સુધારાના સિદ્ધાંતમાં સમાવિષ્ટ પેરોલ અથવા ફર્લો આપવાના ઉપરોક્ત જાહેર હેતુની નોંધ લીધા પછી, કોઈ ચોક્કસ કેસમાં પેરોલ અથવા ફર્લો આપવો કે નહીં તે નક્કી કરતી વખતે અન્ય સ્પર્ધાત્મક જાહેર હિતને પણ ધ્યાનમાં રાખવું પડશે. **આ જાહેર હિત એવી પણ માંગ કરે છે કે જેઓ રીઢા ગુનેગાર હોય અને પેરોલ પર છૂટ્યા પછી ફરીથી ગુનો કરવાની વૃત્તિ ધરાવે છે અથવા સમાજની કાયદો અને વ્યવસ્થા માટે ખતરો બનવાનું વલણ ધરાવે છે, તેમને પેરોલ પર મુક્ત ન કરવા જોઈએ.** આ પાસું સજાના અન્ય ઉદ્દેશ્યોનું ધ્યાન રાખે છે, એટલે કે, અટકાવવું અને નિવારણ. સિક્કાની આ બાજુ એ અનુભવ છે કે ગુનેગારો દ્વારા મોટી સંખ્યામાં ગુનાઓ કરવામાં આવે છે જેમને દોષિત ઠેરવ્યા પછી પાછા રેઢાં મૂકી દેવામાં આવે છે. તેથી, કોઈ ચોક્કસ કેદી પેરોલ પર મુક્ત થવા પાત્ર છે કે નહીં તે નક્કી કરતી વખતે, ઉપરોક્ત પાસાઓને પણ ધ્યાનમાં રાખવા પડશે. ટૂંકમાં કહીએ તો, સત્તાવાળાઓએ આ પ્રશ્નનો જવાબ આપવો જોઈએ કે શું દોષિત એવી વ્યક્તિ છે કે જેની પાસે આવો ગુનો કરવાની વૃત્તિ છે અથવા તે એક સારા નાગરિક બનવા માટે પોતાને સુધારવાની વૃત્તિ દર્શાવે છે.

૨૦. આમ, જેલમાં રહેલા તમામ લોકો ફર્લો અથવા પેરોલ માટે યોગ્ય નથી. દેખીતી રીતે, સમાજે એવા લોકોને અલગ કરવા જોઈએ જેઓ

પીડિતોનો શિકાર કરવાની રીત દર્શાવે છે. તેમ છતાં વહીવટકર્તાઓએ એવા અપરાધીઓને પ્રોત્સાહિત કરવા જોઈએ જેઓ સમાજ સાથે સમાધાન કરવાની પ્રતિબદ્ધતા દર્શાવે છે અને જેમની વર્તણૂક દર્શાવે છે કે તેઓ કાયદાનું પાલન કરતા નાગરિકો તરીકે જીવવાની ઈચ્છા ધરાવે છે. આમ, પેરોલ કાર્યક્રમનો ઉપયોગ આવી વ્યવસ્થાને આકાર આપવા માટે એક સાધન તરીકે થવો જોઈએ. **(ભારપૂર્વક)**

૨૦. પેરોલ અને ફર્લો માટેના નિયમનકારી નિયમો દરેક સંદર્ભમાં લાગુ થવાના હોય છે તે ચેતવણીને ધ્યાનમાં રાખીને સિદ્ધાંતો વ્યાપક, સામાન્ય શબ્દોમાં ઘડવામાં આવી શકે છે. સિદ્ધાંતો આ પ્રમાણે છેઃ

(i) ફર્લો અને પેરોલ કસ્ટડીમાંથી ટૂંકા ગાળાના કામચલાઉ મુક્તિની કલ્પના કરે છે;

(ii) જ્યારે કેદીને ચોક્કસ આવશ્યકતા પૂરી કરવા માટે પેરોલ મંજૂર કરવામાં આવે છે, ત્યારે કોઈ પણ કારણ વિના નિર્ધારિત સંખ્યામાં વર્ષોની સેવા કર્યા પછી ફર્લો મંજૂર થઈ શકે છે;

(iii) ફર્લોની મંજૂરી એ કેદની એકવિધતાને તોડવા અને દોષિતને પારિવારિક જીવન સાથે સાતત્ય જાળવવા અને સમાજ સાથે એકીકરણ જાળવવા માટે સક્ષમ બનાવવાનો છે.

(iv) જે। કે કારણ વગર ફર્લો માટે દાવો કરી શકાય છે, તેમ છતાં કેદીને ફર્લો માટે દાવો કરવાનો સંપૂર્ણ કાનૂની અધિકાર નથી;

(v) ફર્લોની મંજૂરી જાહેર હિત સામે સંતુલિત હોવી જોઈએ અને અમુક શ્રેણીના કેદીઓને નકારી શકાય છે.

૨૧. સામાવાળાની ફર્લો અરજીને ડીજીપી દ્વારા ૮ મે ૨૦૨૧ના આદેશ દ્વારા નકારી કાઢવામાં આવી હતી. ડી.જી.પી.એ નીચેના સંજોગોના આધારે ફર્લોની મંજૂરીને નકારી કાઢવા માટે એ.સી.પી., ડી.સી.પી. અને જેલ અધિક્ષકના સહવર્તી અભિપ્રાય પર આધાર રાખ્યો હતો:

(i) આઈ.પી.સી.ની કલમ ૩૭૬(૨)(ગ), ૩૭૭, ૩૫૪, ૫૦૪, ૫૦૬(૨), ૫૦૮ સહિત સામાવાળાને જે ગુનાઓ માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો છે તેની ગંભીરતા;

(ii) સુનાવણી દરમિયાન સામાવાળાનું ગુનાહિત ગેરવર્તણૂક, જેમાં સરકારી અધિકારીઓને લાંચ આપવાનો પ્રયાસ; સામાવાળાના અનુયાયીઓ દ્વારા સાક્ષીઓની ધમકી, હુમલો અને હત્યા; પોલીસ અધિકારીઓ અને આવકવેરાના વિભાગના નિરીક્ષકોને ધમકી આપવી;

(iii) સામાવાળાના કહેવા પર ગુનાઓ કરવા માટે તૈયાર સામાવાળાનું સામૂહિક અનુસરણ; અને

(iv) કસ્ટડીમાં હોય ત્યારે ગેરકાયદેસર પ્રવૃત્તિઓ, જેમ કે મોબાઈલ ફોન રાખવા અને બહારના લોકો સાથે સંપર્ક સ્થાપિત કરવાનો પ્રયાસ કરવો.

૨૨. સામાવાળા દ્વારા આ આરોપોને આ આધાર પર નકારી કાઢવામાં આવ્યા છે કે હાલના કેસ ઉપરાંત, તે અન્ય બે ગુનાઓમાં આરોપી છે જેમાં તેને જામીન આપવામાં આવ્યા છે. એવી વિનંતી કરવામાં આવી છે કે ૮ મે ૨૦૨૧ના આદેશમાં ઉલ્લેખિત સાક્ષીઓને ધમકાવવા અને ઈજા પહોંચાડવા સંબંધિત ગુનાઓમાં પોલીસે તેના પર આરોપ મૂક્યો નથી અને તે કોઈ પણ રીતે સામેલ નહોતો. એવી વિનંતી કરવામાં આવી છે કે અન્યથા પણ, આ ગુનાઓ ૨૦૧૬ પહેલાં થયા હતા, ત્યારબાદ સામાવાળા સામે અથવા તેના સંબંધમાં કોઈ ફરિયાદો થઈ નથી. સામાવાળાએ એ હકીકત પર ભાર મૂક્યો છે કે જ્યારે તેને ડિસેમ્બર ૨૦૨૦માં ફર્લો આપવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે તેણે ફર્લોની શરતોનું ઉલ્લંઘન કર્યું ન હતું, ન તો કાયદો અને વ્યવસ્થામાં કોઈ વિક્ષેપ પડ્યો હતો.

૨૩. ડી.જી.પી.એ ફર્લો લીવની અરજીને રદ કરવા માટે નિયમોના નિયમો ૪(૪), ૪(૬) અને ૪(૧૦) નો ઉપયોગ કર્યો છે. નિયમોના નિયમ ૪(૪)માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે જે કેદીઓને જાહેર શાંતિ અને સુલેહ–શાંતિના આધારે પોલીસ કમિશનર દ્વારા મુક્ત કરવાની ભલામણ કરવામાં આવતી નથી, તેઓ ફર્લો માટે પાત્ર ગણી શકાય નહીં. નિયમ ૪(૬) એ કેદીનું વર્તન સંતોષકારક ન હોય ત્યાં ફર્લો રજાને નકારી કાઢવાની જોગવાઈ કરે છે અને નિયમ ૪(૧૦) એ જોગવાઈ કરે છે કે જે કેદીઓ ભાગી ગયા છે, અથવા

કાયદેસરની કસ્ટડીમાંથી છટકી જવાનો પ્રયાસ કર્યો છે અથવા આત્મસમર્પણ કરવામાં નિષ્ફળ ગયા છે, તેઓ ફર્લો માટે પાત્ર ન હોઈ શકે.

૨૪. રેકોર્ડ એ દર્શાવતો નથી કે સામાવાળાએ કાયદેસરની કસ્ટડીમાંથી છટકી જવાનો કોઈ પ્રયાસ કર્યો છે. ડિસેમ્બર ૨૦૨૦માં ફર્લો મંજૂર થયા પછી અને ૩૧ જાન્યુઆરી ૨૦૨૧થી ૩ ફેબ્રુઆરી ૨૦૨૧ સુધી વચગાળાના જામીન પછી, સામાવાળાએ સત્તાવાળાઓ સમક્ષ આત્મસમર્પણ કર્યું. આમ, સામાવાળાને ફર્લો લીવ આપવાનો ઇનકાર કરવા માટે નિયમોના નિયમ ૪(૧૦) પર આધાર રાખી શકાય નહીં.

૨૫. હવે નિયમોના નિયમ ૪(૬) તરફ વળતાં જેલ અધિક્ષકે એ હકીકતના આધારે નકારાત્મક અભિપ્રાય આપ્યો છે કે સામાવાળાએ જેલની અંદર ગેરકાયદેસર રીતે મોબાઇલ ફોન રાખ્યો હતો અને બહારની દુનિયા સાથે સંપર્ક કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. નિયમોનો નિયમ ૪(૪) જાહેર શાંતિ અને સુલેહ–શાંતિમાં ખલેલ પહોંચાડવાના આધાર પર ફર્લો નકારવાની જોગવાઈ કરે છે. ૮ મે ૨૦૨૧ના આદેશમાં સંખ્યાબંધ સંજોગો રજૂ કરવામાં આવ્યા છે જે સંચિત રીતે સૂચવે છે કે પ્રતિવાદીને ફર્લો પર મુક્ત કરવાથી જાહેર શાંતિનું ઉલ્લંઘન થઈ શકે છે. આ આદેશ ખાસ કરીને તે અને તેના અનુયાયીઓ ફરિયાદી અને અન્ય વ્યક્તિઓ કે જેમણે સુનાવણીમાં જુબાની આપી હતી તેમને આપેલી ધમકીનો ઉલ્લેખ કરે છે. તપાસ ટીમ અને સાક્ષીઓને ધમકી આપવાનો પ્રયાસ કરવામાં

આવ્યો છે. સામાવાળા અને તેના પિતા પાસે એવી વ્યક્તિઓના અનુયાયીઓનું સમૂહ છે જેઓ તેમના પ્રત્યે વફાદાર છે અને જાહેર શાંતિ અને સુલેહ–શાંતિમાં વિક્ષેપ થવાની વાજબી આશંકા છે. સુનાવણી દરમિયાન સરકારી અધિકારીઓને લાંચ આપવાના પ્રયાસો કરવામાં આવ્યા છે. ટ્રાયલ પછીનું વર્તન, જેલમાં, ઠપકાથી ઉપરનું દર્શાવવામાં આવ્યું નથી. સંબંધિત સમયે તેની માતાના સ્વાસ્થ્યની હાજરીની સાચી જરૂરિયાતને સમાવવા માટે સામાવાળાને આ વર્ષની શરૂઆતમાં મુક્ત કરવામાં આવ્યો હતો. આના આધારે, અમે હાઈકોર્ટના તર્ક સાથે સહમત થવામાં અસમર્થ છીએ.

૨૬. એવી વિનંતી કરવામાં આવી છે કે ૮ મે ૨૦૨૧ના આદેશમાં ઉલ્લેખિત વાંધાઓ સત્તાવાળાઓ દ્વારા ડિસેમ્બર ૨૦૨૦માં ફર્લોની મંજૂરી માટે ઉઠાવવામાં આવ્યા હતા, તેમ છતાં ઉચ્ચ અદાલતે ફર્લોની અરજીને મંજૂરી આપી હતી. અમને આ રજૂઆતમાં યોગ્યતા જણાતી નથી. હાઈકોર્ટના અગાઉના આદેશમાં આ રજૂઆતો પર કોઈ કાર્યવાહી કરવામાં આવી ન હતી. ઓર્ડરમાં માત્ર એ હકીકતનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો કે સામાવાળાની માતા કાર્ડિયાક અરેસ્ટને કારણે પીડિત હતી અને તેના આધારે તેને રજા આપવામાં આવી હતી. હકીકતમાં સોલિસિટર જનરલે જણાવ્યું હતું કે અગાઉની કાર્યવાહીને હાઈકોર્ટ સમક્ષ પડકારવામાં આવી ન હતી કારણ કે તે સમયે ફર્લો માટેનો આધાર સામાવાળાની માતાની ખરાબ તબિયત હતી. નિયમો હેઠળ મંજૂરી આપતી

સત્તાધિકારીનો અભિપ્રાય પ્રતિકૂળતા ધરાવતો નથી કે તે ફર્લોની ગ્રાન્ટને સંચાલિત કરતા નિયમોની બહારની સામગ્રીને ધ્યાનમાં લેતો નથી.

૨૭. ઉપરોક્ત કારણોસર, અમે અપીલને મંજૂરી આપીએ છીએ અને ૨૪ જૂન ૨૦૨૧ના રોજના હાઈકોર્ટના વાદગ્રસ્ત ચુકાદો અને આદેશને રદ કરીએ છીએ.

૨૮. બાકી અરજીઓ, જો કોઈ હોય તો, તેનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

.....ન્યાયમૂર્તિ

[ડૉ. ધનંજય વાય ચંદ્રચુડ]

.....ન્યાયમૂર્તિ

[બી.વી.નાગરત્ન]

નવી દિલ્હી;

૨૦ ઓક્ટોબર, ૨૦૨૩

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

DISCLAIMER: The translated judgements in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.